

Haškovec, Prokop Miroslav

[Mluvíc tu o době husitské ...]

In: Haškovec, Prokop Miroslav. *Byla George Sand v Čechách?*.
Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a
národní osvěty, 1925, pp. 57-79

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126496>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
provides access to digitized documents strictly for personal use,
unless otherwise specified.

právění? A jsou-li tu ryzí dojmy a ohlasy z prostředí? To je otázka, na niž kladná odpověď pak dává jen jediný závěr.

VII.

1. Mluvic tu o době husitské, k níž v nejužší vztah uvedla oba své romány, ač dějem spadají v tereziánskou dobu rakouskou, jejíž prudní názory mravní, zdá se, byly dobře spisovatelce známy, v plné osmnácté století, Sandová pro líčení a částečně i pochopení husitství opírá se o uvedený spis Lenfantův¹. Po Lenfantovi celkem drží místní názvosloví, ale také se od něho odlišuje, přepisující místní jména jinak nebo mívajíce časem u nich vlastní poznámku. Tak v místě paralelním, kde věc je přejata nesporně z Lenfanta, ona píše proti Lenfantově Toplitz (ib., str. 239), několikrát opakovanému, Toeplitz². Buď se poučila někde jinde o správnějším názvu českého města, nebo jinou cestou poznala vlastnější jméno tohoto místa v dějinách husitství nikoli bezvýznamného. A vzpomíná-li Berouna (Béraune), nejen že proti Lenfantově knižní transkripci Beraune (I. 148) přidává akcent, patrně aby uvarovala francouzského čtenáře možné výslovnosti (Brón), o níž pak nutně věděla, že by byla chybná a že první slabika slova má zníti *be*—, nikoli snad s polohlasným *e*, ona nadto proti stručné lokalisaci Lenfantově přidává určení polohy města³. V tom její záhadný údaj „Podwerther“ bude patrně nějaká zkomolenina „Podbrdská“, jež

¹ Proč v „Procopu“ (str. 250) cituje také Aeneas (Histor. Bohem. c. 48), nevím, latinsky neuměla, česká kronika Silviova celá do franštiny přeložena nebyla, bude to asi podle výpisku z Lenfanta.

² Po bitvě u Ústí (1426): „La fleur de leur noblesse y demeura, et fut ensevelie à Toeplitz sous des poiriers sauvages, qui, selon la tradition, ne portèrent jamais plus de fruit depuis ce temps-là“ (Procopé. 1844. 213). U Lenfanta čteme (I. 239): „Il y demeura quantité de Grands Seigneurs qu'on enterra dans un village près de Toplitz sous un poirier sauvage, qui, à ce que porte la tradition, fleurit tous les ans sans jamais porter de fruit.“

³ Má poznámku: „Ville royale de Bohême sur la Mise, dans le district de Podwerther“ (Procopé. 229), kdežto Lenfant prostě má: „Beraune était une Ville Royale à trois lieues de Prague . . .“ (m. u.) Píše-li se ve vyd. „Consuely“ z r. 1860 „Beraum“ (III. 379), je to tisková chyba a autorka už zapomněla.

pokládala za správní kraj. Nemůže mít ani jedné z podobných drobností, v nichž se uchyluje nad svůj hlavní zdroj historický, ze tří stránek francouzských dějin H. Martina (*Histoire de France*. VI. *Eclaircissements*. II. 575/7), z něhož vzala něco pro pochopení husitství a jehož se také dovolává v knížce o Prokopovi Velikém. Výslovnost *bé*— v slově Beroun, i zkomolenina „Podwerther“, kterou by tak z žádné knihy nebyla přepsala, všimla-li si, jak rozmanitě a neurčitě Lenfant přepisuje český Vyšehrad¹, ukazují, že byla poučena z úst znalých češtiny a českých krajin, kde se odehrávaly válečné děje husitské, a slova ta přepsala sama také podle sluchu, totiž podle slov pronesených.

Idea boje o rovnost lidskou i boj sociální, které podložila husitismu, afsi je měla od P. Leroux a nejspíše i z Dinocourtova románu, to mohla znát z literatury francouzské a sama dále rozvinout (*Consuelo* I. 314). Ale citový přízvuk, který tu provází některá ona místa (*Cons.* II. 138), je takový, že se ti zdá, jako by k nám zazníval z českých rtů nesměle se chvějících při vyslovování slavných jmen, nositelů velkých a světodějných ideí, a bezděky vkládajících v zabarvení řeči touhu po stejné síle a slávě otčiny, jakou slula v době Žižkově; něco tu mluví z té touhy let čtyřicátých, i když připočteme mnoho tvůrčí schopnosti a intuíci autorčině, tato však nemohla, tuším, být tak silná bez věcného podnětu.

S jiné stránky to potvrzuje tu chronologická přesnost v stručném přehledu českých dějin, ideová jich perspektiva (*Consuelo* I. 212 a n.), tu zase, co vynecháno, ano i jistý zmatek. K takovému obrazu českých dějin nemohla dojít autorka sama, tam mohla dojít jen poučena, zvláště, když mnoho nečtla. Jak mladá Amélie z Rudolstadt poučuje *Consuelu* o dějích své vlasti, když bez jasné chronologie po vzpomínkách na husitství a jeho význam přichází

¹ Srov. čl. J. O. Hrušky „George Sand a české dějiny“ v *Naší době* 12. 1905. 924; tu se spisovatel domnívá, že Sandová znala i A. Krantze, *Historia von den alten Hussen zu Behemen* (1523), nebo Z. Theobalda, *Hussitenkrieg* (1609), ale protože cituje stejně Aeneu Silvia, ač neznala latinsky, budou i tyto německé prameny, jako patrně Aeneas, prostě citace přejaté z Lenfanta; neuvádí aspoň, že by Aeneu citovala z překladu, a jest o tom důvodně pochybovati, neboť cituje *Hist. bohém.*, t. j. latinsky.

hned k třicetileté válce (ib. I. 214) konstatujíc, že před „stodvaceti lety“ (il y a cent vingt ans que notre noblesse etc.) byla zničena česká šlechta nebo se vystěhovala nebo odnárodnila, je to česká perspektiva našich dějin, kus romanticky historického nářku na nepřízeň dějin. Chronologicky dobře odpovídá, když Sandová svůj děj položila do doby po r. 1756.

Ale vskutku ideově se nehodí, neboť co tlumočí Consuele Amélie nebo čeho jsou výrazem život a názory Albertovy, to bylo době tereziánské cizí. Promítla Sandová prostě v minulost, co seznala? Je-li tak, tož tam promítla dobu let čtyřicátých (Ferdinandovy vlády a korunovace), kdy žila šlechta blízká státoprávním a druhdy i národním aspiracím českým, a kdo ví, zda i neobmyslila šlechtu více českou náladou, než v ní opravdu kdy promlouvala; strach Améliin z hlasitého hovoru o českém otroctví rakouském poukazuje spíše na kruhy občanské, jejich náladu i způsoby v jednání.

Ale pak Sandová mohla o věci poučení toliko slyšeti, neboť francouzsky psaných českých dějin, jdoucích až do této doby, nebylo¹ a jiné knihy o českých dějinách pozdějších netlumočily to, co ví Sandová². Jak se přese všecken útlak despotismu zdvihá všude uvědomění opírající se o minulost, což nadšeně připomíná Albert (Consuelo I. 241); nebo bělohorská scéna, tak plná ryze české nálady a pojetí, jak se na léta kolem r. 1620 dívali u nás a díváme i později ještě a stále, od Třebízského přes Jiráska k Wintrovi (Consuelo I. 244); konečně celá ta perspektiva českých dějin, jak je pro Consuelu shrnuje v stručnosti hraběnka Amélie (Consuelo I. 212), zvláště když se vyvrcholí v slova: „Nous ne sommes plus qu' une province de l'Empire, et vous entendez parler allemand dans un pays slave; c'est vous en dire assez“ (ib. 214). Tot je věru ohlas nesmělých roztoužení našich dobrých vlastenců let čtyřicátých, povzdechů, které našly i místo v nesmrtelné Kolářově básni. Mohla to mít Sandová z knih, zvláště živé citění

¹ Dumont de Florgy, Histoire de Bohême depuis son origine jusqu'à l'extinction de la dynastie de Przemisl. Vídeň. 1812. „Histoire générale et particulière de Bohême par abbé André“ (Vídeň. 1784), atp.

² Co o těch dobách vědět dějiny dnes, srov. J. Goll, Válka o země koruny české. I. 1915, nebo J. Pekař v ČČH. 20. 1914. 80 a j.

všech našich věcí? A mohla slyšet tak jasně jinde než na místě samém a u vlastního pramene?

Ale i v daném případě chronologickém, myslí-li snad stodvaceti lety na chvíli, kdy za války o dědictví rakouské čeští stavové holdovali novému králi, jež přijali, bavorskému Karlu (1741), mohla se rovněž o této události dovědět spíše z vyprávění než z četby; její zdroj historický Martin aspoň prostě líčí více vnější fakta věci (XV. 243) než náladu, kterou by pak do té události vložila Sandová, náladu státoprávní.

2. Mezi „Consuelo“ a „La comtesse de Rudolstadt“ je arci rozdíl co do poznání českých dějin; v druhém románě se daleko více uplatňují vlivy knižní než v prvním. Také sama spisovatelka doznala, že mezi nimi sepsala podle Lenfanta „Žižku“. Poučení pro čtenářky, které ta brožúrka měla přinést, zdá se, bylo věcnějším poučením i pro autorku samu. Vyšla patrně z malé znalosti, a vlastně skoro úplně bez znalosti knižní¹ a odtud vše v „Consuelo“ má ráz reminiscence, přímého dojmu, ryzího větění, neboť je to proniknutí osobnostmi, kdežto druhý román už je, pokud se tkne věcí českých, ovlivněn lekturou. Ale do studia se nepochybně i potom asi příliš hluboko Sandová neponořila, spokojíc se s pojetími, jež jí tlumočili a ona dosnila, ani v studiu dlouho nevytrvala. Vždyť jak „La Comtesse de Rudolstadt“, tak „Procopé le Grand“ nejeví značnějšího pokroku ve věcně hlubším poznání doby husitské, nýbrž toliko v přijetí některých drobných fakt, jinak už dřívější pojetí její, význam a zajímavý výklad zesilují a podtrhují.

Tím spíše překvapují čtenáře na jedné straně nedostatečná orientace, na druhé citové proniknutí některých i nálad českých. Sandové dobře jsou známy státoprávní tužby české a nevole vůči

¹ V. Karenin (III. 336 a n.) právem uvádí jako určující elementy čtverý proud v českých románech Sandové: „hudbu (vliv Chopinův); polské ideje mystické s názorem na slovanský mesianismus a obrácení jich na dějiny české, zvláště husitské; ohlas myšlenek Lerouxových o nesmrtnosti člověka v lidstvu a konečně vliv ideí Lamennaisových i saint-simonismu o posvátném, kněžském poslání umělců.“ Tyto vlivy určily ideovou stavbu románu, jehož látka má podkladem různé reminiscence a skutečnosti; pokud je česká, nedovedeme ji vyloučit než skutečným vlivem prostředí.

Rakousku, které vždy zarputile sobecké a reakční, oklešťovalo stará práva českých zemí; to, zdá se, nejspíš je u ní reflex z prostředí šlechty pokročilejší, která ovšem přála státoprávnímu postavení zemí koruny svatováclavské. Ale nesporně mísí se v to i nálada demokratických vlastenců českých, kteří po samostatnosti toužili, aby se národ mohl víc a více blížit opravdové lidovládě. Proto se Albert sice musí obrodit, ale proto je v něm také starý tábořský duch, proto se kochá v lidovém životě a lidové prostotě.

Zato na druhé straně poznáváme zmatek, který nemůže být z četby, ani snad z vyprávění daleko od místa, jež však pochopíme v souvislostech jiných. Má-li totiž jeti Consuelo z Vídně do Berlína, hrabě Hodic jí a Porporovi doporučuje, aby nejezdili přes Čechy, zpustošené válkou¹, kudy prý je vlivem toho špatná jízda, nýbrž posílá je přes Moravu a slibuje, že by je doprovodil „de Roswald (t. j. z osoblažských Rudoltic) à Pardubitz, s'ils voulaient descendre l'Elbe jusqu'à Dresde, ou à Chrudim s'ils voulaient passer par Prague“ (III. 319). Nesmyslnost, že by někdo jezdil přes hodické Rudoltice na Krnovsku a Pardubice, aby jel po Labi do Drážďan, vyzírá odtud jasně. Či by byla věděla Sandová o Rudolticích druhých a zaměnila je? Ale to se nezdá, neboť je označuje „Roswald (en Moravie)“ a v souvislosti s Hodicem jen o ty může běžeti, tam domů je chtěl doprovodit.

Ale také cesta² po Labi neznala osobní dopravu v 18. stol.,

¹ Válkou tou by se měla rozumět patrně válka sedmiletá (1756—1763), ježto děj „Consuelo“ spadá do ministrování Kounicova (od r. 1765, J. Pekař, Dějiny československé 1922. 111). Ale vlastně se týká druhé války slezské (1744—1745), ač tase Čech nedotkla tolik, neboť tu připomíná Sandová bitvu u Zárova (na Trutnovsku) z r. 1745 (srovn. III. 271); taková nepřesnost je výsadou romantického básníka, ale ukazuje, že víc informací asi autorka vyslechla, než přečtla.

² Labská plavba, která vždy měla význam pro kraj ústecko-teplický, takže odtud bývala i spravována (J. G. Sommer, Das Königreich Böhmen, statistisch-geographisch dargestellt. I. Leitmeritzer Kreis, 1833. 150, 160) teprve od doby Karlovy byla možná z Prahy a od Mělníka přes Litoměřice dále i za nízkého stavu vody neboť tehdy byly prolámány skály u Střekova kde pak sídlil purkrabí dozrající na řadnou dopravu, kdežto předtím se dála od 11. stol. jen od Litoměřic (F. L. Hübsch, Versuch einer Geschichte des böhmischen Handels. 849. 288). Karlem proponováno i spojení s Odrou; později však vodní cesta jím upravená ztrácela na významu, oživila v 17. stol.

leda výjimečné, a snad Labe ani jako obchodní cesty nebylo tak užíváno. Zato ve stol. 19. za správcovství purkrabího K. Chotka, protektora Vlastenecké hospodářské spol. a člena Spol. pro povznesení zemědělství na Moravě a ve Slezsku, neboť se od r. 1822 o plavbě labské několikrát jednalo (1842 a dvakrát 1850), stála plavba ta v ohnisku zájmů a Karel Chotek byl právě hospodářských věcí velmi pečliv. Není tedy nejpravděpodobnější, že ve společnosti purkrabímu tak blízké a snad i jeho, věc přišla na přetřes? Vždyť Francie dávno měla od 17. stol. ne jeden pěkný kanál spojující různá moře navzájem, Sandová ze své otčiny¹ v Berry mijela je jezdíc do Paříže a všude je tato kanalisační rozvětvenost francouzská známa. S autorkou o tolikerych zájmech, bystrou a inteligentní, ten, kdo přál i vodním cestám českým, jistě rád o těch věcech zavedl rozhovor! A proto asi Consuelo má jet z Pardubic po Labi do Drážďan, ba kdo ví, není-li to ohlaseš takové úřední plavby na zkoušku, i když běželo dále jen o plavbu nákladní, nikoli osobní.

Druhá možnost cesty z Vídně do Berlína, navržená Hodicem, je už přesnější. Učitel se svou žačkou mají jeti z Vídně přes Moravu do Chrudimě a odtud do Prahy a dále přes Drážďany do Berlína. Ta cesta byla lehčí na zapamatování a nic jí nekřivilo, žádná jiná, ani historická, ani hospodářská reminiscence, proto zůstala ryzejší, smělá fantasie jí nezkrivila.

(1630—1642), kdy loďm upraveno proplutí. Ale stabilisace nabývala až po vídeňském kongrese, jenž vyvolal mezi labskými státy „Aktu o plavbě labské“ (3. 6. 1819, 23. 6. 1821, 13. 4. 1844), takže se utvorila r. 1822 „Pražská plavební společnost“. Ale i tehdy se jezdilo jen od Mělnka (a až do r. 1827 při nižším stavu vody nepluly nákladní lodě ani až do Prahy, nýbrž vykládaly zboží u Obráství). To proto, že za Josefa II. k splavnění přihlíženo, jako o tyto hospodářské cesty měl zájem i Chotek. Purkrabí K. Chotek koupil docela od Jana Andrewse za 48.000 zl jeho parní loď „Bohemii“ r. 1841; loď vykonala pokusnou cestu z Prahy do Mělnka a pak i do Drážďan (J. M. Schottky, Prag, wie es war und wie es ist. 840, a Denkschrift über den staatlichen Wasserbau und die Schiffahrt im Königreiche Böhmen, 1891. 42, 3). Mohla se tedy Sandové fantasie rozletět za cestou vodní z Pardubic do Drážďan jen podle toho, co slyšela v konverzací jako touženou možnost hospodářskou; kdyby tak učinila znájc zeměpis českých zemí z vlastních studií, jevily by se stopy toho studia i jinde (Rudolice).

¹ Nohant je v Berry, dép. Indre, nedaleko La Châtre.

Cesta Consuelina po Šumavě (II. kap. 64 a n.) pak přímo svědčí o autopsii hlavně znalostmi zeměpisnými a topografii, i když se asi v ní uplatnily znalosti autorčiny ze Švýcar nebo z Itálie a vůbec z Alp. Ona se tu setkává s mladým Haydnem, s ním jde dále (ohlas cest a pochůzek s Chopinem?). Nejen kresba krajiny (bude níže vzpomenuťo Šenavy) a znalost její podle distancí a poloh přesná, nýbrž i vzpomínky míst, dobrá lokalisace, zvláště také kresba styků s lidmi, jednotlivosti, nocování, jeho ráz, rozhovory s venkovany, předměty jeho, ba i figurky venkovské jako p. Mayer (II. 304), to překvapuje. Mohlo by to být jen vcítěním do prostředí přece jen tak rozdílného od toho, které Sandová znala, neboť do r. 1838 nebyla ještě „la bonne dame de Nohant“, žijíc víc a skoro jediné v bohémském prostředí pařížském, i když z mládeí, letních pobytů a výletů znala kus svého kraje venkovského? Či mohla by to vše postihnout z vypravování a cizího líčení? Soudím, že to je vyloučeno.

V tom ve všem je mnoho kresby z vlastního zření, v tom je nesporně něco prožitého; dojem odtud předpokládá, že v šumavských krajích českých Sandová prodlěla, však sama tu sděluje, ztotožníme-li ji v tom (a ovšem jenom v tom) s Consuelou, že s komtesou Amélie jela do Domažlic, tu zase, že se už na cesty šumavské přesně nepamatuje (bude toho dotčeno) atp.

A zase, má také z knih to vše, co vypravuje o Hodicovi¹,

¹ I na něho vůbec mohla být upozorněna v Teplicích. Jeden totiž z jeho předků, Zdeněk hrabě Hodic, jakožto generál za války třicetileté, byl Bannerem poslán, aby se svým plukem osadil teplické údolí (1639), při čemž Pavel Clary-Aldringen musil před ním utéci (H. Hallwich, Töplitz, eine deutsch-böhmische Stadtgeschichte. 1886. 374 a n.). Vystupuje-li v „Consuele“ a má velkou úlohu domácí kaplan, učitel a historik domu, jež často Albert poučuje a opravuje a jemuž vytýká opravu dokumentů nebo jejich ničení, tím spíše je-li to vše ohlasem skutečnosti, jak mám za to, i thema hodické přivedeno do hovoru a Sandová si je lehce zapamatovala.

Dobře také píše „Roswald (en Moravie)“ v Consule III. 318; jsouť Rudoltice moravskou enklavou a byly jí tehdy. O Josefa Vojtěchovi Hodicovi z Hodic (1706—1778) psal u nás F. Mikovec v Lumíru (1852. I. 232), kde připomenut spisek „Adumbratio amoenitatum Rosswaldensium“ (Vratislav, 1778) a vylíčen nákladný i rozmařilý život Hodicův na jeho přepychovém, barokním zámku rudoltickém. Srov. i Kolář, OSN. XI. 430.

příteli Fridricha II., jehož skvělý dvůr a nákladný život na Rudolticích, kde velkolepé slavnosti v přírodě, uchylující se do chrámů bohů a bohyň ve skvostném parku, a ohňostroje vystřídávány drahými představeními, k nimž Hodič si vydržoval italské herce a pěvce? Vzpomíná také pověstného Trencka a jeho pandurů, jejichž působení v Čechách a jeho výsledky některé osoby románu přirovnávají k hrůzným účinkům válek husitských¹, ví o nich, že byli původu chorvatského, vzpomíná i jeho bratrance pruského, jenž skončil na revolučním popravišti francouzském (1794). Čtla snad sem hledící knihy, o nichž mluví Martin ve svých dějinách? Či některé jiné o prusko-rakouských válkách?

Sotva čtla Fridricha II. „Histoire de mon temps“, neboť kde mluví o Zárovu (Consuelo III. 271), nenazývá jej, jak tam² čteme a německy se říkává, Sohr, nýbrž „Sorow“. Je to kontaminace německého slova s českým o slovanské příponě? A byla by na ni přišla, i kdyby nějaká poněti měla od svých přátel o jazycích slovanských, ale kdyby neslyšela, jak se česky jmenuje ono místo? Její „Sorow“ je výsledek dvojího vlivu. Vždyť také čtla-li něco podrobnějšího o těchto válkách, než to spíš slyšené ji mohlo přivést k představě o blízkosti některých slezských míst s Čechami a místy českými a odtud i matení místopisná. Co tlumočí o Trenckových pandurech, toť česká legenda o nich, jak ji vyslechla, a nejspíše v Čechách. Ta právě mohla jedině dát podnět k povzdechu nad

¹ Když se Consuelo dívá na pandury, praví rudolstadtský kanovník: „C'est lui; c'est Trenck le pandoure, avec ses loups affamés, meute sanguinaire dont il est le sauvage pasteur“ (III. 270), a když Consuelo si povzdychne, lituje země české: *Pauvre Bohême! rendez-vous éternel de toutes les luttes, théâtre de toutes les tragédies!* „Oui, pauvre Bohême! victime de toutes les fureurs, arène de tous les combats“, reprit le chanoine; „François de Trenck y a renouvelé les farouches excès du temps de Jean Ziska. Comme lui invaincu, il n'a jamais fait quartier; et la terreur de son nom était si grande, que ses avant-gardes ont enlevé des villes d'assaut, lorsqu'il était encore à quatre mille de distance, aux prises avec d'autres ennemis. C'est de lui qu'on peut dire, comme d'Attila, que l'herbe ne repousse jamais là où son cheval a passé. C'est lui que les vaincus maudiront jusqu'à la quatrième génération.“ Consuelo III. 271.

² Frédéric II. Histoire de mon temps. (Red. von 1746). Ed. M. Pozner. 1879. 395 a n.

českou zemi, po věky jevištěm netržitých válečných bouří a krvavých srážek, stesk to od doby obrození víc a více zesilovaný a tradicí ještě stihnuvší naše mláď. Ovšem k Žižkovým bojovníkům mohl snadno přirovnávat pandury (Cons. III. 271) zeměmilovný šlechtic osvícenec, jenž už lidštěji hleděl na „poddané“, na husitství však tradičně katolícky a snad i z důvodů velmi pochopitelných mezi těmi hordami vojenskými, jež sužovaly zemi, neuvedl císařská vojska třicetileté války. Kdyby se přirovnání u Sandové, ať už je vložila komukoli do úst, opíralo o její a širokou známost, jistě by dopadlo jinak ať volbou osoby, jež je má tlumočit, či výrazem. Takto je ohlasem toho, co slyšela — a patrně v Čechách.

3. Consuelo přijela do Čech (z Benátek) k rodině rudolstadtské, sídlící v „Château des Géants“ (Cons. I. 186), jenž se tu jindy (I. 114, II. 175, III. 372 atd.) zve právem Riesenburg, což se později v „Comtesse“ (I. 114), jako by autorka zapomněla, píše Reisenburg.

Umístuje-li jej Sandová do „západních výběžků Karpat, jež oddělují Čechy od Bavor a v těchto krajích se jmenují Boehmer-Wald (forét de Bohème)“ a kde ještě před sto lety zdvihalo se rozsáhlé staré sídlo zvané po nějaké tradici „château des Géants“ (Cons. I. 186), chce ztotožnit tento hrad s Risenbergem či Ryžmbergem na Domazlicku (nad Kdyní), který byl „dávno“ pustý (Sedláček Hrady IX. 60) a v němž se pod vlivem románu Sandové vytvořila tradice (Podlipská, Předmluva k překladu „Consuely“). Ale nikdy neslul *Riesenburg*¹, abychom jméno mohli tlumočiti „château“. Takový hrad toho jména, hrad, který není cizí době husitské a jejím událostem, jako celé jeho okolí, jímž se často valívaly vozové hradby husitské, kde šiky Žižkovy

¹ V době, kdy psala své romány, nejen musela vědět Sandová, že na Šumavě stojí Riesenberg, nýbrž i Oseku se říkávalo Riesenberg, zaměňováním a matením jmen. Ale právě tím matením donucen, F. Palacký vyložil (v něm. vyd. ČČM., Mith. der G. des vaterl. Museums. 1829. 172—176), že ta jména se neprávem zaměňují a že Oseku přísluší správně jediné jméno Riesenburg (což Sandová jednou, II., 119, píše: Riesenburg, comme qui dirait il castello dei Giganti). O tomto rozdílu z článku svého historiografa (Die Burgen Riesenburg und Riesenberg in Böhmen und ihre Geschlechter) česká šlechta dobře věděla, takže přesný název i překlad Sandové ukazuje k tomu, že tu na místě byla poučena.

i Prokopovy bojovávaly trestající věrolomníky, kam přicházivaly dobývat měst (Palacký, Dějiny. III. 369, 435, 437 atd.), hrad Riesenburg, jenž se dívá do krajiny plné dějů husitských, máme v Čechách. Je to Osek nad Duchcovem, s nímž stejně se zve obec, jemuž Čechové jinak neříkali, ale jež zakladatel jeho nazval tím jménem německým, což prý vykládá i pověst¹. A tento Riesenburg, château des Géants, byl obýván ještě v polovině 16. století (Sedláček, Hrady a zámky XIV. 14. O. S. N. XVIII. Osek i XXV. Teplice) a pustl teprve, až když jeho vlastníci se přestěhovali na Duchcov. Na něj se tedy lépe hodí, co Sandová vypráví stran obydlí o svém „šumavském“ Riesenburgu, který jakožto „dávno“ zpuštělý úkryt zlodějů byl úmyslně stržen daleko dříve než „před sto lety“ (za Ferdinanda III.), když děj „Consuely“ spadá do doby Kounicovy (po r. 1765), takže do těch časů nemůže klást žádná rodinná tradice jeho obývání, což však může platit o Oseku; u něho je tisíciletý prý dub, který může symbolisovat husitství pro romantickou fantasií básnickou. Ten tedy dlužno pokládat za sídlo rudolstadtské, tam přijela, tam bydlila, odtud konala výlety benátská učitelka zpěvu „Consuelo“.

Sandová zná také Schreckenstein a dobře zase (jako slovo Riesenburg, nikoli Riesenberg) jeho jméno tlumočí „pierre d'épouvante“ (I. 194); v tom jde úplně za Lenfantem (I. 239). Ale spisovatelka proti historikovi klade ten svůj Schreckenstein do pohraničí podle svého šumavského „Riesenburgu“², kdežto Lenfant ovšem mluví o vznosném skalním hradě u Ústí nad Labem. Ale Sandová má na mysli asi též hrad a jen přenesla jeho úlohu na vrch nad Kdyní (Koutem), jenž souvisí jako jeden z ostrohů s lesnatým pohorím, „které se táhne od Počinovic ke Koutům“ (Sedláček, Hrady IX. 59). Sandová v poznámce připomíná svým čtenářům, že toto jméno nese několik míst v Čechách³. Její hrdina jej zve „pierre d'expiation“ (ib., 195).

¹ Uvádí ji dále tu zmíněná kniha Cajthamlova, ovšem nepoznati z ní žije-li legenda, je-li stará či nového data. Nic o tom nemá H. Hallwich, s. u.

² Il y a près du château des Géants une montagne appelée Schreckenstein qui recèle une grotte et plusieurs chambres mystérieuses. Comtesse I. 116.

³ Cons. I. 194: Schreckenstein (pierre d'épouvante), plusieurs endroit portent ce nom dans ces contrées.

Na Šumavě její Schreckenstein není znám pod tím jménem, nýbrž jmenuje se Škarman (Sedláček m. u., Šubrt, Čechy I, Šumava 47; Podlipská v předmluvě k překl. Consuely). Také se nehodí pro něj úloha, kterou mu Sandová přiděluje, být totiž ztělesněním husitského vzdoru, pevnosti a vytrvalosti, jak hlavně symbolisuje na něm mohutný, bleskem přeražený dub, ježž Albert nazývá „le Hussite“. Také nechápeme, proč tento kopec šumavský by měl být „pierre d'expiation“.

To však se hodí na Schreckenstein Lenfantáv, totiž Schreckenstein, vlastně Střekov u Ústí. Na ten hrad se utekli někteří rytíři po krvavé porážce křížácké u Ústí nad Labem 16. června 1426, tento hrad, který je tak blízek památnému vítězství husitskému, s nímž v souvislosti uvádí jej i Sandová (Comtesse III. 118), je „pierre d'épouvante“¹ opravdu, a pro porážku tak krutou, již si zaviniili křížáci sami, odmítnuvše vzájemnou dohodu šetření jatých, může být zván „pierre d'expiation“.

V této krajině² Duchcov, Teplice, Ústí, krásné, tehdy návštěvníky vyhledávané, byly Teplice nejpřednějšími ten čas lázněmi českými, místem diplomatických schůzek, letním pobytem několika tenkrát význačných vládcův, tu Sandová prodlěla v místech, jež byla Chopinovi dávno známa. Tu také snadno našla stopy husitské, neboť tu častěji hřmívaly husitské vozy v letech 1421—1426 a nejedno místo připamatovává jejich vítězství, arcif řádili tu daleko hůře porážení Mišňané, nežli si vedli přísně vítězní Husité.

Ale k tomuto ústeckému Střekovu (Schreckensteinu) váže se i hrdinský čin chorvatských pandurů, nikoliv sice Trenckových, jak se čte u Sandové, nýbrž Laudonových (Sedláček, Hrady XIV. 45); a ti plní několik stránek „La comtesse de Rudolstadt“. Nevedly tedy asi historie a legenda samy obraznost básnířčinu,

¹ Ovšem „pierre d'épouvante“, nikoli však „pierre d'expiation“, by mohl být zván Škarman u Ryžmberka, neboť nedaleko odtud r. 1431 zběsile, jati strachem, prchali křížáci před vojskem Prokopa Velikého. Uvědomovala-li si to vše Sandová a proto přenášela, pak je jasno, že byla informována dobře a na místě, zvláště když neznala německy.

² O pověstech sem se nesoucích ať knižních ať dosud živých, srov. F. Cajthaml (V. L. Liberté), Staré pověsti ze Středohoří a Podkrušnohoří. Ústí nad Labem. 1923. 19, 39, 72/3, 72/6, 77, 79.

aby tento hrad obdařila nějakou rolí ve vypravování, které se dost soustřeďuje k severozápadním a méně k jihozápadním Čechám? Neboť polohou na strmé skále těsně na břehu mohutné řeky stojící s kouzelným pozadím „Střekov mocně dojmá každého, který jej po prvé spatřil, a žádný obraz nemůže toto kouzlo přírody a umění patřičně znázorniti“, výstižně připomíná A. Sedláček (m. u. 34). Nepřenesla naň Sandová odjinud rysy, kterými se tak bizarně rýsuje v celém líčení Consueliných příhod? Podzemní chodby v skále vytesané, schody (zvané Ritterstiege) byly a jsou na hradě Sloupu na Litoměřicku, k němuž teplický rod měl jakýs vztah, že to byl hrad rodu, z něhož vzešla jedna z žen nejvýznačnějšího předka rodu claryovského, choť Jana Marka Jiřího, Barbora Terezie Kokořovcová z Kokořova. Na témž Sloupu v podivuhodném uspořádání samou přírodou „jest u skály ohromný buk snad třistaletý“ (Sedláček, čís. 181), do jehož kůry vpisovali jména návštěvníci (r. 1804 císař František s chotí). Byla by Sandová ve svém šlechtěném zaujetí protirakouském právě proto z něho učinila husitský strom, symbol husitské síly, jak jej zná „husitský“ stoupenec i „potomek“ Albert z Rudolstadtu? Ne-li vůbec, aspoň umístěním snad připomněl jí jiné duby¹ Žižkovy známější, o nichž se v té době vědělo. A mezi těmi byl jí patrně povědomější a mohl s nimi v tom splynout vykotlaný dub u Oseka, prý tisíciletý, pod nímž několikrátě tábořila vojska, jehož korunu „dávno rozbil blesk“, jako se s ním stalo v „Consuele“, a který požívá u obyvatel zvláštní úcty, že pod ním v roce svobody Osečtí chtěli ji chránit (1848)². Ten „rýžmburský“ dub bleskem sražený, jak předpověděl Albert z Rudolstadtu jasnovidně nazíraje na událost, toť motiv a scéna, jimiž se v „Consuele“ uvádějí „české“ její kapitoly velmi jímavě a účinně.

¹ Dub, pod nímž se Žižka narodil, vždy byl znám (srov. R. Urbánek, Žižka v pamětech a úctě lidu českého. 1924. 18 a n.) V. K. Klicpera vydal r. 1826 hru „Žižkův dub“, srov. M. Hýsek, Sborník Žižkův. 1924. 205. V té době žižkovská a husitská themata byla v módě; též studenti tu (jistě před r. 1848, snad i před 1842) hráli komedii „Žižkův meč“. Frič, Paměti. I. 121.

² Tak ze Středohoří (Na stráži. 48) a Podkrušnohoří (Starý dub u Oseka. 71) vypravuje F. Cajthaml, s. u., že nepoznáváme, zda ta která pověst je nová či stará; osecký dub patrně Sandová znala.

A je-li obraz české krajiny, jak jej podává Sandová, po mém zdání nejpodobnější obrazu středočeskému, tak pohledy od teplického kostela do krajiny, nebo od Hoblíku u Loun a podobně, nelze než míti za to, že Sandová tuto krajinu opravdu spatřila, navštívila.

A do téže krajiny či spíše do prostředí některých jeho obyvatel hlásí se její romány také jmény a vztahy svých osob. Představme si, že Sandová s Chopinem snadno přišla do styků s šlechtickými rodinami, jež slavný pianista znal už od dřívějška; nebo že s ním, což není vyloučeno, nýbrž při všech okolnostech velmi pravděpodobné, docela i byla snad hostem rodiny Clary-Aldringen. Pak arcit' pojížděla tu s ním „po stopách své hrdinky“, sbírajíc i dokumenty z úst některých členů rodiny té a jiných jí blízkých; tím se nejedna věc z románu vyjasní. Jmenuje-li se ona mladá komtesa rudolstadtská, která je určena za choť hrdinovi, Amélie, nemusilo by to překvapovat, neboť už hrdinka Chateaubriandova René nesla totéž jméno a i tehdejší královna francouzská, choť Ludvíka-Filipa, se stejně jmenovala (Marie-Amélie). Ale tato Amalie má se tak stát choť svého bratrance, stejně jako Karel Clary vzal si za ženu Aloisii Chotkovou, dceru Jana Rudolfa Chotka a Sidonie Clary-Aldringen, svoji sestřenici. A dvě z příbuzných Karlových se jmenovaly Amélie (matka a dcera), a byly choťí a dcerou Vojtěcha Václava Claryho, majora, zemřelého 1809, syna Leopolda, místokancléře českého ve Vídni a příznivce Dobnerova; nejmenuje se tedy i odtud hlavní postava románů (vedle Consuely) Albert, což je Adalbert, tedy Vojtěch? ¹ O jednom ze svých strýců připomíná Amélie (Consuelo. I. 217), že měl dvě ženy, druhá prý byla nemocná, po ní Albert zdědil své visionářství, ale „tato druhá žena byla z nejjistší krve české a byla prý velice krásná a duchaplná“. Je možno nemít to za ohlas a básnické vybroušení skutečnosti? Aspoň ten, z něhož se tak zmohl i rozrostl rod claryovský, Jan Marek Jiří, byl třikrát ženat a třetí jeho ženou byla Barbora Terezie Kokořovcová z Kokořova ² a už jméno její pů-

¹ Tak jej také překládá S. Podlipská, označuje L. Čech, s. u. 141. Ale jméno učitele Chopinova Adalberta Živného má tu také asi svůj podíl a snad i kult sv. Vojtěcha u Polákův.

² Panství rodu Kokořovců z Kokořova prostírala se většinou také v severozápadních Čechách. V rodě vyskytl se případ „Jana Adama, na roz-

sobilo dozajista na cizince českým rázem a rodovou ryzostí. A jeho syn František Karel, jehož pravnukem byl zmíněný Karel, měl pět synů, jako Jan Marek Jiří měl pět dětí z první ženy¹. A je-li náhodou, že nejlepší přítel Albertův, podivín z lidu, jmenuje se Zdenko (Consuelo I. 307), jako se Chotková-Claryová jmenovala Sidonie (Zdeňka) a jméno v rodě častěji vyskytlo? A že v rodině rudolstadtské vystupují kanovníci, jako v rodině claryovské tři přímí strýcové rodu v letech kolem r. 1840 vládnoucího na Teplicích měli stejně vysoké hodnosti církevní (kanovníci, biskup), z nichž jeden, tuším, býval tu i hostem lázeňským? A proč se jedna z nich jmenuje „Wenceslava“? Jméno Václav bylo dáno v rodě několikrát a právě jeden z kanovníků slul Václav Filip. Ženské jméno k Václav v tvaru Wenceslava zná sice polština², byla by se je tedy mohla dovědět Sandová od svých polských

umu sniženého“, sklonnost k zvláštnostkám, když Ferdinand Hrozna Kokořovec v 17. stol. proměnil pustý hrad Sloup na Litoměřicku v „poustevenu“, podle podivínské tehdejší módy (A. Sedláček, Hrad a zámky. XIV. 1928. 181, 188; OSN. XIV. 523). Nezapomnělo-li se v claryovském rodě cizím na dávnou členku z rodu „ryze českého“, pak se nezapomínalo asi úplně ani na Sloup a Sandová jej možná shlédla a jím se dala inspirovat; je opravdu velmi působivý svou bizarností. Ostatně však Claryové měli příbuzenství i s jinými domy šlechtickými českými nebo českých jmen (Malovci, Podstatští a Kulhánek) a nevztahuje-li se snad na tuto Claryovou-Kokořovcovou, co se líčí v „Consuelo“ o předcích rodu rudolstadtského, pak by snad se mohlo i týkat Josefa de Clario, který prý koncem 16. stol. byděl na Goricku (Furlansku) a měl za ženu Barboru Štošovnu z Kounic (srov. J. Ledr, Hrabata Chotkové z Chotkova a Vojnina. 1886. 56); týkalo by se tedy tohoto jména snad to tajemně naznačené „poněmčení rodného jména“ (Cette famille, d'origine bohème, avait germanisé son nom en abjurant la Réforme etc. Consuelo 2. I. 228 a n.)? Na tom tak nezáleží, prostě z rodových vzpomínek claryovských tu zcela dobře mohla vyjít fantasmie básněřčina.

¹ Le comte Christian, mon oncle, n'eut pas d'enfants de sa première femme. Remarié à l'âge de quarante ans, il eut de la seconde *cing* fils qui moururent tous, ainsi que leur mère, de la même maladie née avec eux, une douleur continuelle et une sorte de fièvre dans le cerveau. Consuelo I. 216/7.

² Užívá prý se ho dosud, slyším od jedněch, kdo pobývali mezi Poláky, kdežto jiní znalejší soudí opak; uvádí je sice i Linde i Karłowicz ve svých slovnících, ale filologové (Baudouin a Kryski), jak se mnou sdělil laskavě p. dr. B. Vydra, pochybují o jeho polském původu a usuelnějším se v tom prostředí nezdá.

přátel, vždyť zná i ryze polskou Wandu, ale že v polském prostředí není rozšířeno, mohla je spíše slyšet i jako slovo české a ženská jména vlastenecká a národní v těch dobách právě přicházela do módy. Ostatně zajímavé je, že spisovatelka i jméno německé přepisuje podle výslovnosti v Čechách obvyklé¹ (Hanz. Consuelo I. 198.).

A odvozuje-li stále Albert Rudolstadtský svůj původ od krále Jiřího Poděbradského po přeslici, nezáleží na tom, že ten předpokládaný jeho předek poděbradský má jméno litevského vládce (Witold), jehož rod dal potom Čechám krále, důležitější je, že tu lze najít vztah v základě z téhož počátku k Teplicím i k Sandové. Jiří dal totiž zapsati zámek teplický královně Johanně (A. Sedláček, Hradý XIV. 151 a n.) a po ní jej potom podědil Hynek z Minsterberka, takže tu předchůdcem rodu z r. 1838 byl rod poděbradský. Ale dcerou Jiřího je právě královský rod český spřízněn s královským rodem saským (wettinským). A od toho právem svůj původ odvozovala Sandová², její děd dobyl Prahy a vedl ústup francouzsko-bavorského vojska odtud, nebyl i to důvod spatřiti tu zemi a město?

V těchto dvou okolnostech jedině bude východisko fantazie slavné spisovatelky, která sháněla dokumenty k době husitské, ale tvoříc patrně pod dojmy různých vypravování místních, rodových a dějinných, ať skutečných či legendárních, byla přivedena k tomu, spojit dobu husitskou s dobou tereziánskou. Věk „rozumu“ dal poněkud za pravdu době husitské, tu vzešli obránci jeho, tu se jal probouzeti i národ Žižkův, Prokopa a Poděbradského. To vycítila. A tak je Albert duch Žižkův, Consuelo jeho sestra Wanda z Prachatic (Sandová píše Prachalic), a oba čekají na smíření vin proti sobě navršených.

Soudím, že je nejpravděpodobnější, že Sandová v Čechách pobývala asi r. 1838 (1837?) a nejspíše s Chopinem buď v některých lázních severočeských nebo snad i jako host někde u Claryův

¹ Potvrdil mi ji také p. prof. dr. J. Janko.

² Moric Saský, maršál († r. 1750 v Chambordu), který dobyl r. 1741 Prahy, proslulý svými láskami, měl s herečkou, krásnou Mlle de Verrières, dceru, potom legitimovanou Marie-Aurore de Saxe, a to je babička George Sandové. Srov. Doumic, s. u. 7, Karénine I. 80 a n. a L. Vincent, G. Sand et le Berry 10 a n.

(či některých jich příbuzných nebo známých?), s nimiž se už Chopin dříve dobře seznámil, oclla se nejen v hudbymilovném prostředí, čehož reflex zasahuje její romány, nýbrž mohla se i leccos dovědět o českých poměrech. Vždyt nedávno předtím zemřelý Karel Josef Clary (1831) byl rozhodným stoupencem Napoleonovým a velký válečník francouzský ve svých politických koncepcích dobře počítával s principem národnostním, jehož bojovnou stoupenkyní a hlasatelkou byla sama Sandová. Tak mohla v jich domě najít i odpor k domu habsburskému a Rakousku, jehož je v románě tlumočnicí jakoby ve jménu českého národa Amélie, ale také méně pochopení pro sociální humanitářství husitské (v jejím pojetí), takže podle lokálních¹ vzpomínek na vítězné vůdce nepřemožitelných rot kališných zůstal jí Žižka a husité příliš strašnými, barbary, a sám slepý hrdina „příšernou postavou“, ač právě těm ideím egalitářským dává několikrát Albert jasný a přesný výraz, jsa Čechem nejen národnostně, nýbrž i cítěním sociálním. To rozpoltění ve vyprávění jako by bylo ohlaseš nikoli dvojí informace, nýbrž nálady dvojího prostředí.

Že zasáhlo také občanské prostředí české, nelze usuzovati ze znalostí a projevů úcty, které se tu s nadšením dává široké místo, z úcty k Janu Nepomuckému² (Consuelo III. 370 a n.), neboť tyto věci mohou mít a spíše mají původ jiný a opírají se snad v detailech také o knihy. Nebyla to nejspíše nějaká zbožná duše z kruhů aristokratických, jež dodala tu informace (které jednotu věci zmátly)? Ale když Albert poučuje Consuelu o hudbě, ana se hoptá na krásnou píseň, kterou jej zaslechla zpívat, a vzpomíná Hynka z Poděbrad, „svého předka“, Šimona Lomnického (psáno Lomnický, Consuelo II. 105) a Strejce Jiřího (psáno Streje, patrně chybou tisku) jako skladatelů četných „podivuhodných“ písní, z nichž Hynkovy prý jsou „husitské“, je zřejmo, že tyto zvěsti z české literatury mohla čerpat Sandová toliko od nějakého Čecha³,

¹ Co se tu vypravuje o Schreckensteinu (Consuelo II. 132) nebo zase o dobytí Riesenburgu (Žižka dal zapálit ves, aby si posvětili na dobytí), toť obyčejné povídky sem přenesené.

² Jsou kusy latinské písně tu citované (seznam jich má Kraus, s. u. II 78 n.) z knih či ze sdělení?

³ O Hynkovi bylo psáno v Hlasateli již r. 1818 a Hanka jej vydal r. 1823;

kteřý byl literatury sice znalý, ale také se chtěl pochlubit (patrně na otázky po kulturním a literárním životě našem¹), že česká literatura nebývala tak chudá. Aspoň ani zmínky o těchto českých veršovcích, tím méně obdobné poznámky tomu, jak je hodnotí¹ Sandová, nelze najít v knize toho, který mohl býti literárním zdrojem poučení o literaturách slovanských pro Sandovou, totiž v knize jejího spoluzakladatele *Revue indépendante*, Adama Mickiewicze, který právě v těch dobách vydával své přednášky (*Les Slaves. Cours professés au Collège de France, de 1840—1844, et publ. d'après notes sténographiées. 1840—1849. 500, i něm. překlad „Vorlesungen über slawische Lit. und Zustände“* se zvláštní předmluvou spisovatelovou, Lipsko 1849). A i předpoklad, že snad ji Mickiewicz poučil podle P. J. Šafaříka (*Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. 1826. 226, 337/8, 344*), z něhož silně čerpal², nejeví se pravděpodobný; z Šafaříkovy poznámky k Hynkovi nebude mítí nikdo Hynka za lyrika a Strejce píše Šafařík Strýc, kdežto Sandová Streje tiskovou chybou za Streyc; ostatně znalý Karenin (s. u. III. 198) popírá přímé užití spisů Mickiewiczových v tomto smyslu vůbec. Za to, kdo četl J. Dobrovského³, který v souvislosti s Hynkem, jehož Májového snu nezná, cituje májovou píseň „Dřevo se listem odievá“ (*Geschichte der böhmischen Sprache und älteren Lit. 1818. 303*), jako by byla snad jeho začátkem, a vůbec neuvádí Lomnického a Strejce, ten mohl Sandovou poučit, znal-li jinak ještě českou literaturu. Sama spisovatelka Dobrovského číst nemohla, vždyť

Šimon vydán Tomsou 1791 (Tobolka zlatá), Krameriem (Naučent) 1794 a jiné vyšly r. 1808; Strejc přetiskován až do obrození 1783, 1790. Srov. J. Jungmann, *Historie lit. české. 1825, str. 173, 174, 184, 208, 216 atd.*

¹ Srov. s tím, co píše Bowringovi Čelakovský v srpnu 1827 (Koresp. II. 593): *Zu den vorzüglichsten Versmachern dieser Epoche gehören: der gekrönte Dichter Lomnický; Streyc...*

² Tak mne poučil kol. J. Horák a vyložil prý v jedné ze svých blízkých prací.

³ Nemohla také tolik najít v F. G. Eichhoffovi, *Histoire de la langue et de la littérature des Slaves. Paris. 1839*, nemáť toho a opírá se celkem o Šafaříka (ib. 229). Ani proslulý „*Almanach de Carlsbad. 1831*“, v němž k poučením o českých věcech řadí se i čl. „*Sur l'état présent de la littérature bohème par Charles Winarický*“, nemohl toho všeho podat, byla by se tam dočtla jen o Lomnickém (str. 195).

si německé věty dávala překládati Heinovi, aby jim rozuměla (Karénine III. 131, 132, 144); někdo ji tedy poučil. Byl by to někdo z aristokratické společnosti, s níž by vešla ve styk, či Čejka nebo jednak ten, jednak onen?

A nemá ráz ohlasu, neli skutečnosti, aspoň vyprávění o ní postava pruského vojáka „Karla“ (Karl. Consuelo III. 357 a n.), který je Čech „par le sang, par le coeur“ a odhodlán mstiti na Fridrichu II., čím všim at hmotně at mravně ublížil jeho vlasti? Je pro něho jejím největším nepřítelem, „jejím bičem“, a tak i osobníu nepřítelem jeho vlastním ten, jenž z něho udělal pruského vojáka.

Konečně vedle citových nálad vlasteneckých, jež by sotva byla dovedla Sandová podati tak dobře, kdyby byla nikdy s nikým z Čech o věci nemluvila a nezahlédla aspoň cípek těch tužeb, přání, vzdechů i úsilí vlastenecké společnosti české, vedle podrobností at z názvosloví či jiných, vedle obdob, které její román má ke skutečnosti, z níž jsou jistě vzaty, neboť tak Sandová tvořivala, nutno si všimnouti kresby a líčení skladatelčiných v kapitole o příjezdu Consuelině s Porporou do Prahy (III. 367). Svěžest, živost i plastičnost kresby, přesnost postřehů v jednotlivostech, to by byla Sandová, tak nepřesná na př. a konfusní v údajích zeměpisných, nebyla dokázala, kdyby nebyla Prahu viděla. Vjeli Koňskou branou (Rosthor), projeli napříč částí města na pravém břehu vltavském (Moldaw) až na Karlův most, popojdou k zabradlí: „De cet endroit, les deux villes distinctes qui composent Prague¹, l'une appelée *la nouvelle*, qui fut bâtie par l'empereur Charles IV, en 1348; l'autre, qui remonte à la plus haute antiquité, toutes deux construites en amphithéâtre, semblaient deux noires montagnes de pierres d'où s'élançaient çà et là, sur les points culminants, les flèches élancées des antiques édifices et les sombres dentelures des fortifications. La Moldaw s'engouffrait obscure et rapide sous ce pont d'un style si sévère, théâtre de tant d'événements tragiques dans l'histoire de la Bohême . . .“ To je prožito, pročteno; vzato ze skutečnosti²; na tento význam Kamenného mostu pražského

¹ Pohled na plán Prahy z tehdejší doby (na př. u J. M. Schöttky, Prag, wie es war und wie es ist. Praha. 1832. II. díl) svědčí o správnosti postřehu.

² Také i p. Pozzí z kreseb krajinných soudil b., že tu byla, tak prý jsou výstižná (ib. n. 92).

v našich dějinách, jehož vzpomene právě vlastenecký Čech kráčeje tu, patrně Sandovou někdo upozornil, snad když ji tudy vedl. Jaký máme vážný důvod pochybovat, že to byl J. R. Čejka? Proč by jí byli nebyli mocní příznivci a přátelé Chopinovi opatřili přístup do Čech, když asi po něm toužila, což jim bylo tak snadné? Ale, kdož ví, nepřišla do Prahy také za měsíčné noci, jako Consuelo, když tak krásně líčí? Tím by patrně byla jela úplně na zapřenou. Bylo-li radno a taktní vzhledem k šlechtickým rodinám, pod jejichž ochrannými křídly se oba milenci spolu dostali do Čech, tento zájezd držeti v tajnosti¹, což se jemné a ohleduplné povaze Chopinově jenom zamlouvalo, takže se proto tohoto výletu snáze odhodlal, bylo nutno o návštěvě Prahy (snad Sandové samé?) zachovati plnou diskretnost. To patrně všichni učinili, proto nemáme současných písemných dokladů o tom, jenom vlastenecká radost, zvláště po vydání obou románů, nedala mlčeti úplně; tak mohl událost zvěděti dr. F. L. Rieger od Čejky, mělť jistě plnou jeho důvěru, a potom i Světlá s Němcovou, ale až po roce svobody, ovšem nepoložila-li, chceme-li být skeptičtí, Světlá přiznání pozdější hloub v minulost (Čejka † 1862). Světlá pak sama dávno před spisováním svých pamětí vypravovala o Čejkově provázení Sandové přítelkyni osvědčené dr. Elišce Krásnohorské, podle její paměti někdy v l. 1863—1866, jak mi naše ušlechtilá básnířka sděluje laskavě v dopise. Datum je výmluvné; vyrazila tedy věc Světlá (prvně?) až po smrti Čejkově v důvěrném sdělení, ale veřejně pak až po smrti Sandové, tedy když již nebylo obou účastníkův.

4. Není vlastně přiznáním, ovšem přiznáním zahaleným, když Consuelo vykládá udivené dámě, kterou překvapilo slovo Bohême: „Oui, madame . . . Dans notre langage d'artistes aventuriers, nous disons souvent *courir la Bohême*, pour signifier qu'on s'embarque dans les hasards d'une vie pauvre, laborieuse et souvent coupable, dans la vie des Zingari, qu'on appelle aussi bohémiens. Quant à moi, je parlais, non pour cette Bohême symbolique à laquelle

¹ Proto odtud nikam nekořespondovali, Sandová by se byla ani nemohla z „Rakouska“ obraceti na své přátele, proto o nich to léto není dokumentův?

mon sort semblait me destiner comme tant d'autres, mais pour le malheureux et chevaleresque pays des Tchèques, pour la patrie de Huss et de Ziska, pour le Boehmer-Wald, enfin pour le château des Géants, où je fus généreusement accueillie par la famille de Rudolstadt.“ (La Comtesse de Rudolstadt I. 113.) Sandová opravdu žila životem bohémským, znala jej, neměla však potom příliš ráda, nebyla vlastně proň určena, jen se tak zdálo . . . , nevykládá to vše také poněkud sobě jako milou reminiscenci? A když něco předtím Consuelo opravuje soud Stossův o Žižkovi, neboť ten o něm řekl, že to byl „veliký zločinec a velice zuřivý buřič“, praví: „Možná, pane; ale já jsem v Čechách bydlila, a slyšela jsem tam, že to byl velmi veliký muž; paměť jeho tam ještě tak žije, jako může žiti ve Francii paměť Ludvíka XIV., a pokládají ho tam za zachránce vlasti“ (ib. 95). Není to vlastně více obhajoba zamilovaného reka Sandové, neboť vzpomněla by benátská zpěvačka cikánská na Ludvíka XIV., když chce mluvit o dobrodinci otčiny, takže básnička poněkud se ztotožňuje s hrdinkou pozapomíná na její původ. povahu a možnosti? A jistě se vskutku s ní také ztotožňovala; jako Consuelo Albertovi, novému to vtělení Žižky, přinesla uklidnění po bludných cestách životem, tak Sandová jistě se měla za „consuelo“, což znamená španělsky vyjasnění, útěcha, pro Čechy.

Ostatně jako Consuelo si „dala často vypravovat příběhy Jana Žižky“ (I. 28), neučinila tak i Sandová? A baronka Amélie prý hledala guvernanku, totiž společnici, která by se stavěla, jako by ji učila hudbě, a která by ji vyvedla z nudy přísného a smutného života, jaký se vedl na Riesenburce (Comtesse I. 114). Proč tato „demoiselle de compagnie qui fit semblant de lui enseigner la musique“? Nepřišla ta myšlenka Sandové ponejvíce jen tím, že se ztotožňuje s Consuelou? To ostatně už za uveřejňování románu v Revue indépendante uznávali její přátelé (Karénine III. 362). A proč jí tu případně myšlenka na pohraniční potíže¹ s pasem? Nevy-

¹ Consuelo praví: J'ai déjà raconté à Madame de Kleist, lorsqu'elle m'a fait l'honneur de venir chez moi, pour la première fois, que j'avais été séparée de Porpora en arrivant de Bohême, à la frontière prussienne. J'ignore encore aujourd'hui si le passe-port de mon maître n'était pas en règle, ou si le roi avait devancé notre arrivée par un de ces ordres dont la rapidité tient

volává to vlastní svědomí, když ví, že by byla bez svého přítele nebyla měla „liberté d'aller en Bohême“? Proč utěšuje Consuelo svého druha na cestě Šumavou k Vidni: „Une fois sur les terres de l'Empire, nous serons protégés par une police moins impuissante que celle de la Bohême“ (Consuelo. II. 266)? A přechá-li Anzoletta z Benátek¹ „do Prahy“ a jede „okolo Riesenburgu“, arci šumavského, není to proto, že si Sandová nedovede představit jiný vstup do Čech, než ten, kterým tam vjela s Chopinem či s někým jiným (ale za Chopinem), přijíždějíc od Francie? Neboť spoživši chopinskou svou epizodu českou s mussetovskou epizodou benátskou, neuvažuje o geografii, že se z „rakouských“ Benátek nejezdíválo toliko přes Brenner, ale také okolo Alp². Splynula s Consuelou a jejím příběhem a tak prozrazuje sebe. A vlastně to přímo doznává slovy, když se líčí cesta Consuelina s mladým Haydnem přes český jih do Vídně: „Nous ne prétendons pas faire l'itinéraire du voyage de Consuelo et d'Haydn. *Peu familiarisé avec les sentiers du*

du prodige, pour interdire au Porpora l'entrée de ses États. La Comtesse. I. 144.

¹ ... en se dirigeant sur Prague, passa devant le château des Géants. Comtesse I. 125.

² Mluví-li však o cestě z Prahy do Vídně a o „převorství“, které je tu na cestě, je to analogické jako s Reichenau, o němž se možno domnívat, že by to byl onen Rychnov (Deutsch-Reichenau) na českém jihu (srov. Jules Chopin ve feuill. Gazette de Prague č. 33. 1924). Je ono „převorství“ Vyšší Brod? Zdá se tak. Consuelo s Haydnem od pramenů vltavských: „Ils avaient suivi, dès la source, la rive septentrionale de la Moldaw, parcequ'elle leur avait semblé la moins fréquentée et la plus pittoresque. Ils descendirent donc, pendant tout un jour, la gorge encaissée qui se prolonge en s'abaissant dans la même direction que le Danube; mais quand ils furent à la hauteur de Schenau, voyant la chaîne de montagnes s'abaisser vers la plaine, ils regretèrent de n'avoir pas suivi l'autre rive du fleuve, et par conséquent l'autre bras de la chaîne“ (II. 362). To se dá velmi dobře aplikovat na Šenavu na Šumavě (dnes při dráze Černý Kříž—Želnavá); odpovídá to tomuto místu polohou, výškou, okolím i vyznačeným rozhledem. Ale svědčí také, jak věc Sandová znala — vždy spíše z autopsie než jinak, ať tuto cestu konala v kterémkoli směru. Odtud se dále směrem jv. opravdu narazí na Vyšší Brod. Či by to byla napsala z doslechu? To je zhola nepodobné, a jistě i takovéto zmatené vědomosti geografické ukazují k přítomnosti Sandové v Čechách, protože takto nepíše se z doslechu a zeměpis Čech sotva k tomu do těch podrobností studovala.

Boehmer-Wald, nous donnerions peut-être des indications incexactes, si nous en suivions la trace dans les souvenirs confus qui nous les ont transmis.“ (Consuelo II. 301/2). To je jasné doznání, sotva ty vzpomínky budou jenom vzpomínky cizí.

Kdo by tedy byl onen umělec, s nímž Consuelo chodí po Šumavě: Durant les longues haltes qu'ils firent dans les beaux jours, sous les solitaires ombrages du Boehmer-Wald, nos jeunes artistes se révélèrent l'un à l'autre tout ce qu'ils possédaient d'intelligence et de génie“ (ib. 298)? Umělec, jehož talent povzbuzuje? Nechtě si se hrdinka románu náhodou tak sešla s příštím mistrem Haydnem, teplo těchto reminiscencí ukazuje na skutečnost; jsou nejspíš ohlasem výletů vypravovatelčiných s Chopinem. I ona, bohémské-cigánské dítě světem povržené, kterýžto cit jistě byl v Sandové, octla se tu v aristokratické společnosti, jejíž někteří členové ve svém revolučním citění byli, tak soudili, blízcí všem životním vyděděncům. I ona má tu vzpomínky, na př. na cestu z Vídně do Drážďan, byť nikoli asi vlastní, nýbrž třeba sdělené nejspíše milencem, jehož úlohu pak v jejím díle o této věci přejme matka. I Sandová mohla patrně odpovědět jako Consuelo na otázku, viděla-li kdy bludičky (feux follets): „Beaucoup sur les lagunes de Venise . . . et souvent sur les petits lacs de Bohême.“

Jmenuje-li Sandová Domažlice, když vypravuje o Consuele, která prý tam povozem jela s baronkou Amélie, Tausse¹, ale jindy na místě, které nemůže být reminiscencí (Cons. II. 120) skutečnosti, stejně jako v knížce o Žižkovi podle Lenfanta je zve Tista (Tusta), není-li z toho zjevno, že první je reminiscence skutečnosti, ježto při líčení někým by si pak ztotožnila s městem, o němž píše Lenfant (sledovala by je na mapě?), kdežto nesledujíc historii také geograficky, nezná a nedbá totožnosti města, jež navštívila, a města Lenfantova, ač jí je pak povědoma? Doznání jejímu lze věřiti, byť jen uklouzlo náhodou.

¹ Tak psáno, patrně podle sluchu: „Consuelo avait pris, sur la gauche un chemin qu'elle connaissait, pour avoir accompagné deux fois en voiture la baronne Amélie à un château voisin de la petite ville de Tausse“ (II. 241), dvě ss patrně zase podle „české“ výslovnosti, Lenfant (I. 93) píše buď Tausch nebo raději Tista. Jen kde Sandová vypravuje o Anzolettě, čteme, že ta dospěla do „Tusta ou Tausse“. ² II. 354.

Ale právě proto v listě Flaubertovi Sandová už neví nic o dojmech, patrně **prchavých, z cesty, z nichž vznikly české romány, neboť ideově zase** už šla jinam. V době, kdy byla plna sociálně reformních myšlenek Lerouxových a slovanského mesianismu, i jala se v *Revue indépendante* tisknout „*Consuelo*“, píše své přítelkyni 26. května 1842: „Je pense que le vieux (t. Leroux) doit être content de moi“ (Karénine III. 361.); pak zapomínala. Jsme na téže půdě, jako bychom se vraceli, na niž nás postavil rozbor jejího listu. Nenacházíme nic, co by odporovalo naší domněnce, kdy asi a za jakých okolností Sandová přijela do Čech a do Prahy. Soubor svědectví pro přítomnost Sandové v Čechách, ať jsou to její projevy, narážky, nebo mínění držící se v spisovatelských kruzích českých, nebo látkové, kulturní a politické momenty z jejích děl, ukazuje mi nezbytně k takové cestě.
